

Naslov originala

J. R. R. Tolkien

FARMER GILES OF HAM

Originally published in the English language by
HarperCollins Publishers Ltd. under the title: *Farmer Giles of Ham*
© The Tolkien Estate Limited, 1949

TOLKIEN and are registered trademarks
of The Tolkien Estate Limited.

J R R Tolkien asserts the moral right to be acknowledged
as the author of this work.

Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2021

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

FARMER GIL OD HAMA

Alegidii Ahenobarbi Iulii Agricole
de Hammo Domini de Domito
Aule Draconarie Comitiss
Regni Minimi Regis et Basilei
Mira facinora et mirabilis exortus

ili po narodski
Uspon i čudesne avanture
Farmera Gila,
Gospodara Ukroćenog, Grofa od Crvojna
I kralja Malog kraljevstva

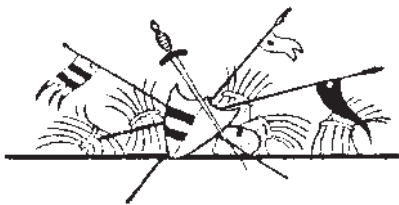
Napisao
DŽ. R. R. TOLKIN

Ilustrovala
POLIN BEJNS

Uredili
KRISTINA SKAL I VEJN G. HAMOND

SADRŽAJ

Uvod ~ 7

Predgovor ~ 25

Farmer Gil od Hama ~ 27

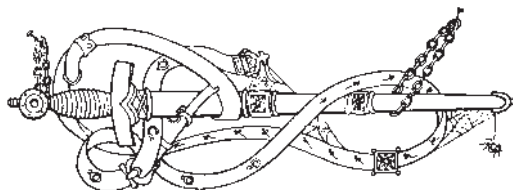
Prva (rukopisna) verzija ~ 97

Nastavak ~ 125

Galerija ~ 129

Napomene ~ 135

Za S. H. Vilkinsona

UVOD

FARMERA GILA OD HAMA, poput *Roverandoma*, Dž. R. R. Tolkin je smislio kako bi zabavio svoju decu, i to je izvorno bila usmena priča. Jednom zapisana, tokom dvadesetak godina postajala je sve duža i složenija, a njen glavni tekst se iz rukopisa razvio u četiri prekucane kopije i prelomljen tekst za finalno čitanje pre nego što je konačno 1949. objavljena. Većina ovih stranica sačuvana je u Odeljenju za posebne zbirke i univerzitetskoj arhivi biblioteke Market univerziteta, u Milvokiju (Viskonsin).

Tolkinov najstariji sin Džon sećao se da je priča prvi put ispričana kad je porodicu posle jednog piknika uhvatila oluja, pa su našli zaklon ispod jednog mosta. Datum i mesto gde se ovaj događaj odigrao ne mogu se sa sigurnošću utvrditi. Ali priča nadahnuta predelom oko Oksforda gotovo sigurno je ispričana nakon što su se početkom 1926. Tolkinovi preselili u taj grad iz Lidsa, a stil i ton njene najranije napisane verzije bliži su *Roverandomu* onakvom kako je prvobitno zapisan, verovatno krajem 1927, nego najranijim postojećim verzijama *Hobita*, delu koje je naporedo zriilo od otprilike 1930. godine.

Prva verzija *Farmera Gila*, napisana rukom na dvadeset šest strana, bila je mnogo kraća i jednostavnija od one u knjizi objavljenoj 1949. Pripoveda je „tata“, koji na početku i na kraju prekida priču kako bi odgovorio na pitanja. Osim toga, zbog svojih slušalaca daje joj lični kontekst: „da je [džin] gazio po *našoj* bašti“, „da je banuo u *našu* kuću“. Uprkos igri reči, nedostaje većina filoloških šala i učenjačkih aluzija koje su tekst iz 1949. učinile poznatim. Među njima, na primer, sve reference na latinskom, tekst dva pisma koja je Gilu poslao kralj i veći deo nomenklature. Jedina imena navedena u rukopisu su *Gil*, *Ham*, *Repogriz* i *Crvojno*. Ni zmaj, ni Gilov pas, ni kralj nemaju imena. Likovi Gila, kralja i zmaja već su prilično razvijeni, mada ne toliko duboki kao u kasnijim verzijama. Pas i kovač su još uvek vrlo nerazrađeni, a mlinar jedva da se pominje. A ne pominje se ni to da Gil ima ženu. Malo pažnje posvećeno je putovanju nazad sa zmajevim blagom: Gil ne brine kako će svezati zmaja preko noći, i nema „valjanih momaka“. Priča nema nikakvu istorijsku pozadinu, ali čini se da se dešava u srednjem veku. Nejasno je i gde se dešava – „zmaj je živeo daleko odavde, daleko od bilo kog mesta gde su živeli ljudi“ – do kraja, kad „tata“ objasni da je Gil uzeo prezime Crvonjić i sagradio krasan dom u Hamu, nakon čega je selo nazvano Crvojno i još uvek se može naći na karti (nekoliko milja od Oksforda). Priča se završava tako što „tata“ objavi da je pravi junak Siva kobila.

Druga verzija, prva kucana kopija, odstupa od rukopisa u samo nekoliko malih, ali važnih pitanja. Sad

priču pripoveda „porodični lakrdijaš” (što nije ime po kome je Tolkin bio poznat, koliko se njegova deca sećaju); on na kraju pita svoje slušaoce šta misle ko je bio pravi junak priče, „i dobije popriličan broj različitih odgovora”. Događaji u *Farmeru Gilu* sad su definitivno smešteni u prošlost – „taj džin je živio pre mnogo vremena”, „u to vreme i na tim mestima jedino su takve puške i imali; ljudi su više voleli lukove i strele, a barut koristili uglavnom za vatromet” – a razdaljine i vreme sad su zbijeni. Na primer, Gilov čarobni mač iskače iz korica ako je zmaj udaljen dve, a ne sto milja, kao ranije. Kao ni za rukopis, ni za kucanu kopiju se ne može tačno utvrditi datum nastanka, ali nastao je do početka ili sredine 1930. godine. Simon d’Arden, belgijska naučnica čiju je tezu Tolkin nadgledao, prevela je prvu otkucanu verziju na francuski, najverovatnije dok je boravila kod porodice Tolkin u Oksfordu 1932/33, ali pre novembra 1937, kad je Tolkin u jednom pismu pomenuo taj prevod.

Krajem 1936, *Džordž Alen i Anvin* prihvatili su da objave *Hobita* i na osnovu njega tražili od Tolkina da priloži i druge knjige za decu koje je napisao. Kao odgovor je poslao slikovnicu *Gospodin Srećković*, svoju priču o psu, *Roverandom*, i *Farmera Gila od Hama*. Stenli Anvin, direktor firme, pitao je svog jedanaestogodišnjeg sina za mišljenje. Izveštaj koji je Rajner Anvin 7. januara 1937. napisao o *Farmeru Gilu od Hama* bio je ispunjen oduševljenjem:

Jednog dana, džin se izgubio u planinama, pa se spustio do grada Hama, gde ga je ugledao

Farmer Gil i pucao u njega iz svoje kremenjače. Džin je pomislio da ga je ubô neki komarac i zaključio da ide u pogrešnom smeru, pa je krenuo nazad. Kralj je čuo za ovo i dao mu mač. Posle nekog vremena, u taj kraj je došao zmaj i farmer Gil je bio primoran da se bori protiv njega; zmaj se smrtno uplašio mača i pristao da farmeru dâ mnogo novca. Pošto taj novac nije nikad stigao, nekoliko vitezova i Gil otišli su da ubiju zmaja, koji je ubio vitezove, ali kad je video mač farmera Gila, dao mu je novac i došao u farmerovu kuću kao ljubimac, ali kad je kralj došao po novac, brže-bolje je pobegao!

Ovo je dobro napisana i zabavna priča, i trebalo bi da od nje bude dobra knjiga, a mogla bi da bude objavljena u jednom tomu s „Roverandomom”.

Nedostaju joj ilustracije, možda od samog autora? Ova knjiga bi trebalo da se dopadne svakom engleskom dečaku ili devojčici.

Međutim, uspeh *Hobita*, objavljenog u septembru 1937, ubedio je *Alena i Anvina* da Tolkinova sledeća knjiga objavljena kod njih treba da bude njegov nastavak, još nešto o hobitima; a ako ne to, onda *Farmer Gil od Hama*, s drugim sličnim pričama, jer je Stenli Anvin verovao da ta jedna priča nije dovoljna da bude objavljena kao knjiga. Decembra 1937, Tolkin je odlučio da napiše nastavak i započeo *Gospodara*

prstenova; ali do kraja jula 1938. bilo je jasno da neće moći da završi svog „novog Hobita” do Božića, kao što se njegov izdavač nadao. Dvadeset četvrtog jula ponudio je zamenu: „sve što imam”, rekao je izdavaču *Alen i Anvin*,

jeste „Farmer Gil” i Malo kraljevstvo (s prestonicom u Tejmu). Preradio sam je prošlog januara tako da je sada bar 50% duža i pročitao je Društvu Lavlejs umesto članka o bajkama. Bio sam veoma iznenađen ishodom. Trebalo mi je gotovo duplo više vremena da je pročitam nego uobičajeni „članak”; a rekao bih da se publika nije dosađivala – štaviše, valjali su se od smeha. Ali plašim se da to znači da je priča poprimila zreliji i pomalo satiričan ton. Bilo kako bilo, nisam napisao dve-tri tražene priče o Kraljevstvu koje bi išle uz nju! [*Pisma Dž. R. R. Tolkina*, str. 39¹]

Društvo Lavlejs bio je esejistički klub na Vuster koledžu, u Oksfordu. Tolkien je bio pozvan da se 14. februara 1938. uveče obrati njegovim članovima. Kako bi pripremio svoj „rad”, uneo je nekoliko izmena u prvu kucanu kopiju *Farmera Gila od Hama*, ali je uglavnom preradio i proširio priču dok je pisao novu kucanu

---

¹ Označeni brojevi strana odnose na sva izdanja britanske izdavačke kuće *Alen i Anvin* i američkih izdavača *Harper Kolins* i *Hoton Miflin* za knjigu *Pisma Dž. R. R. Tolkina*. (Prim. lekt.)

kopiju (sada izgublenu, ali pomenutu u prepisci do početka 1949). Nazvao ju je „Legenda o Crvojnu”, tvrdi sekretar Društva Lavlejs. Zapisnik Društva, sačuvan u Vuster koledžu, sadrži kratak opis Tolkinovog izlaganja i potvrđuje njegovu tvrdnju da je njegovoj publici bilo zabavno. Kad je završio, procenjeno je da njegova priča ne dopušta nikakvu kritiku ili raspravu – što je možda bio kompliment za autora, no bili su već sitni sati.

Tolkin je dao da se prerađena priča stručno otkuca u Akademskoj štampariji u Oksfordu. Ova otkucana kopija bila je ne samo mnogo duža od prethodne verzije već i mnogo razrađenija. Najpre je nazvan *Lord od Tejma, Dominus de Domito: Legenda Crvojna*, ali ovaj naslov je izbrisan i Tolkin se vratio na *Farmer Gil od Hama*, kao u ranijim nacrtima. U prerađenu verziju je uneo većinu ličnih imena, šala i aluzija koje su knjigu učinile življom, na primer „Četiri mudra činovnika iz Oksenforda” i njihovu definiciju *kremenjače*. Likovi su sada mnogo razrađeniji, uključujući i psa (koji se sada zove Garm), zmaja Krisofilaksa Divesa,² mlinara i kovača (Fabricije Kunktator ili „Sunčani Sem”); a prvi put se pojavljuje Gilova žena Agata. Priča je smeštena „u neko davno vreme, kad je ovo ostrvo bilo još uvek srećno podeljeno na mnogo kraljevstava”. Ham je sada preteča modernog grada Tejma, a *Crvojno* narodski oblik za *Aula Drakonarija*³, ime kuće koju je Gil

---

² Lat.: bogat, imućan. (Prim. prev.)

³ Lat.: aula draconaria (palata zmajeva). (Prim. lekt.)

sagradio na mestu gde su se on i Krisofilaks prvi put sreli. „Tata” i „porodični lakrdijaš” su srećom nestali, ali autor se i ovde povremeno ubacuje da se direktno obrati čitaocu („Ako misliš da je njegovo ime bilo neprikladno, mogu ti samo reći da nije”).

Trideset prvog avgusta 1938, Tolkin je izdavaču priložio novu kucanu kopiju na razmatranje, primetivši da je „velikom broju ljudi bio zabavan” (*Pisma*, str. 40). Kako nekoliko meseci nije dobio odgovor, ponovo im se obratio 10. februara naredne godine: „Da li je Farmer Gil u proširenoj verziji dobio nekakvo odobrenje?... Vredi li štogod?... Pitao sam se da li je ova mesna porodična igra koja se igra u zemlji tu oko nas više nego besmislena” (*Pisma*, str. 43). Do kraja 1939. nastavio je da promoviše knjigu kod izdavača *Alen i Anvin*, kao privremenu zamenu za *Gospodara prstenova*, koji je sporo napredovao. Nakon toga, tokom ratnih godina, o tome se nije mnogo razgovaralo i nije doneta nikakva odluka, dok Tolkin jula 1946. nije ponovo pokrenuo to pitanje.

Farmera Gila je sada u ime izdavača čitao Dejvid Anvin (autor „Dejvid Severn”), kome je priča bila „izvrsna” i „pravo uživanje”. Jedino što ga je brinulo bila je njena dužina jer je i nakon što je proširena za Društvo Lavlejs bila kratka, kao i uz koja Tolkinova dela bi mogla da bude objavljena kako bi knjiga bila dovoljno dugačka da se prodaje po prihvatljivoj ceni od šest šilinga. Tolkin još nije bio završio ništa što bi njegov izdavač smatrao prikladnim, a njegove univerzitetske obaveze nisu mu ostavljale vremena da napiše druge priče u istom stilu, čak i ako je bio voljan da

ih napiše. „Malo kraljevstvo je izgubilo svoju dušu“, napomenuo je 1945, misleći na sela u okolini Oksforda, „a šume i ravnice su aerodromi i mete bombama.“ (*Pisma*, str. 113.)

Alen i Anvin su konačno odlučili da objave *Farmera Gila od Hama* samostalno, bez ikakvih nastavaka ili drugih priča, zaključivši da će dodate ilustracije knjigu načiniti dovoljno obimnom. Tolkien je proverio poslednju kucanu verziju i „uneo mnogo izmena, nabolje (mislim i nadam se), kako stilski, tako i u narativu“ (5. jul 1947, *Pisma*, str. 119). Neke od izmena bile su toliko bitne da je sedam prvobitnih stranica zamenio, ponovo ih prekucavši na poledini. Izbrisao je neke od preostalih nametljivih primedbi pripovedača i sada je, pored drugih zanimljivih detalja, dodao opis džina kako razmiče brestove poput visoke trave i ostavlja svoj „najbolji bakarni kotlić“ na vatri, parohove primedbe na slova urezana na Repogrizu i njegovim koricama i njegov predlog da Gil ponese uže kad krene u lov na zmaja. Srednje kraljevstvo je sada dobilo ime, njegov dvor smešten dvadesetak liga od Hama, a Gilo-va nesrećna krava sada je nazvana Galatea.

Otprilike tada je Tolkien dodao i „predgovor“, koji je razradio kroz nekoliko nacрта. Najraniji su napisani na poledini obaveštenja sa Oksford univerziteta iz oktobra 1946, i zajedno s ranijim otkucanim kopijama sačuvani u Biblioteci Bodleana u Oksfordu. Kasnije verzije su u arhivi Market univerziteta. To je zapravo tobožnji predgovor, pošto je *Farmer Gil od Hama* šaljiva srednjovekovna herojska pustolovina puna

duhovitih dosetki. Tolkin se predstavlja kao urednik i prevodilac drevnog teksta – uloga koju će kasnije preuzeti u prvom izdanju *Gospodara prstenova* (1954) i u *Avanturama Toma Bombadila* (1962) – i predstavlja je kao manje-više istinitu, „možda pre legendu nego zapis” o istoriji Malog kraljevstva.

Mnogi koji su pisali o *Farmeru Gilu od Hama* protumačili su njegov uvod kao Tolkinov satirični nastavak njegovog predavanja održanog na Britanskoj akademiji – *Beovulf: Čudovišta i kritičari i drugi eseji* (1936; reizdanje u Tolkinovom *Čudovišta i kritičari i drugi eseji*, 1983). U tom značajnom delu on kritikuje kritičare koji su *Beovulfu* pristupili samo kao istorijskom dokumentu, a ne kao pesmi vrednoj pažnje zbog njenih književnih kvaliteta. „Iluzija istorijske istine i perspektive, zbog koje je *Beovulf* bio tako privlačan istorijski izvor”, napisao je, „velikim delom je umetnička tvorevina. Autor je upotrebio svoj nagonski osećaj za istoriju... ali upotrebio ga je sa poetskim, a ne sa istorijskim ciljem.” *Farmer Gil* je naravno u celosti umetnička tvorevina; ali njegovog urednika onako kako je prikazan u predgovoru, slično nekim kritičarima *Beovulfa*, interesuje samo uvid koji tekst daje u istoriju Britanije i poreklo naziva nekih mesta, ne u samu priču kao takvu. Nekim čitaocima, priznaje, „ličnost i dogodovštine njenog junaka mogle bi same po sebi biti privlačne”, nagoveštavajući svojim prezrivi-
vim tonom da njemu samom nisu. Povrh toga, on prihvata kao istorijsku činjenicu ponekad patvorenu istoriju Britanije kako ju je ispričao Džefri Monmut,

koja se ponavlja u kasnijoj fikciji kao što je *Ser Gavejn i zeleni vitez*.

Ovo tumačenje predgovora možda odražava Tolkinovu nameru. U svakom slučaju, važno je upamtiti da je predgovor satiričan i da je dopisan kasnije, mnogo godina nakon što je sama priča već bila napisana. Drugim rečima, sam *Farmer Gil od Hama* nije napisan sa iste tačke gledišta. Iako predgovor događaje u *Farmeru Gilu* smešta preciznije u vremenu nego sama priča, između kraja trećeg veka (vreme kralja Koela) i ranog šestog veka (uspon Sedam engleskih kraljevstava), ovo sa stanovišta čitaoca ne bi trebalo da bude važno. *Farmer Gil od Hama* zamišljen je tako da ne pripada nijednoj posebnoj epohi u istoriji, osim „tim sada davno prošlim danima, kada je ovo ostrvo bilo još uvek podeljeno na mnogo kraljevstava” (str. 9). Njegov srednjovekovni okvir samo je prikladna pozadina za priču o zmajevima i vitezovima, spram koje Tolkin, kako bi postigao šaljiv efekat, ubacuje anahronizme, od kojih je „pakt o nenapadanju” između Gila i zmaja (str. 78) možda najizrazitije savremen. Kako je Tolkin priznao svojoj prijateljici Naomi Mičison, *Farmer Gil*

je bojim se, napisan u vrlo bezbrižnom tonu, prvobitno u „neodređenom vremenu” u kojem bi se [sedamnaesti vek] kremenjače ili bilo šta slično mogle pojaviti. U verziji koja je pročitana Društvu Lavlejs i kasnije objavljena, zbog njenog blago uštogljenog tona kremenjača pomalo

odudara – mada ništa više od svih srednjovekovnih obrada arturijanskog mita. Ali bio je previše utvrđen da bi bio izmenjen, a nekim ljudima su anahronizmi zabavni. Lično nisam mogao da izbacim citat [u kome se opisuju kremenjače]... iz Oksfordskog rečnika... Ali sa arheološkog aspekta, na Britanskom ostrvu je nemoguće naići na bilo šta i nalik vatrenom oružju. No nije bilo ni oklopa iz četrnaestog veka [u vreme Farmera Gila]. [18. decembar 1949, *Pisma*, str. 133.]

Tolkin je jula 1947. *Alenu i Anvinu*, zajedno s tek prerađenom kucanom kopijom, poslao sirovu verziju predgovora. Knjiga je zatim više od godinu dana čekala na objavljivanje. Pošto sâm Tolkin nije uradio ilustracije za *Farmera Gila od Hama*, predložio je da ih nacрта Milejn Kosman, mlada umetnica za koju je njegova ćerka Prisila mislila da joj treba pružiti šansu. Kosmanovoj je, međutim, trebalo mnogo vremena da priloži tražene probne crteže, a onima koje je konačno predala u januaru i junu 1948. nisu bili zadovoljni ni Tolkin ni *Alen i Anvin*. Kosmanova nije angažovana (kasnije je imala uspešnu karijeru), a posao je poveren Polin Bejns, čiji su šaljivi srednjovekovni crteži u njenoj lišnici zapali Tolkinu za oko. Bejnsova je odmah osetila duh knjige i s karakterističnom energijom i umešnošću nacrtala više crteža nego što je od nje traženo, kao i dve varijante u boji. Veći deo posla završila je do početka marta 1949. Tolkin je pisao *Alenu i Anvinu* da

je zadovoljan radovima Bejnsove: „čak prvi primerci su izvan svakog očekivanja. Oni su više od ilustracija, oni predstavljaju potpuno zasebnu temu. Pokazao sam ih prijateljima, čiji je učitiv komentar bio da su one svele moj tekst na objašnjenja crteža”. (*Pisma*, str. 133). Godine 1976. Bejnsova je naslikala novo idejno rešenje za drugo izdanje *Farmera Gila*, koje je upotrebljeno za naslovnu stranu ove knjige, a 1980. nacrtala je nove ilustracije preko cele strane za novo izdanje u Tolkinovoj zbirci *Pesme i priče*. Za ovo izdanje povodom godišnjice, Polin Bejns je priložila mapu Malog kraljevstva, obeleživši time pedeset godina rada na *Farmeru Gilu od Hama*.

Krajem 1948. godine, Tolkin je za štampu pripremio novi kucani primerak, sa svega nekoliko ispravki, uglavnom štamparskih grešaka, i usput retroaktivno ispravljao prethodnu verziju. U poslednji čas je uneo još izmena na štamparskoj rolni za korekturu, od kojih je najznačajnija bila to što je uklonio referencu na džinove čizme, kad je Polin Bejns priložila dva divna crteža džina bosih nogu.

Farmer Gil od Hama konačno je objavljen u Engleskoj 20. oktobra 1949. i naredne godine u Sjedinjenim Državama (Boston: *Horton Mifflin*). Kao i *Hobita* dvanaest godina ranije, *Alen i Anvin* su je reklamirali kao knjigu za decu, iako je Tolkin još jula 1938. upozoravao da je *Farmer Gil* postao priča za odrasle. Jula 1947. napomenuo je takođe, ponovo misleći na proširenu verziju napisanu za Društvo Lavlejs: „Primećujete, ko god da je kupi, da ova priča nije pisana za

decu; mada njih to, kao i u slučaju drugih knjiga, neće sprečiti da se njome zabave” (*Pisma*, str. 119). Naravno, prvobitno je bila namenjena deci, i srž joj je ostala suštinski neizmenjena u odnosu na najraniju verziju. Čak i u štampanom obliku, podseća na „Snebivljivu aždaju” Keneta Grejama i nekoliko priča o zmajevima E. Nesbit. Ali Tolkin je želeo da njegov kasniji, složeniji tekst čita, ili sluša, uglavnom starija publika, koja će više ceniti fine nijanse u značenju. Zapravo, ona je već imala takvu čitalačku publiku, pošto je Tolkin prekucane primerke podelio među prijateljima, kao što je njegov oksfordski student, budući pripovedač, Rodžer Lanselin Grin.

Farmer Gil od Hama nije postao klasik dečje književnosti poput *Hobita*. Međutim, već pola veka privlači čitaoce svih uzrasta. To je živa, vispreno i duhovito ispričana priča. Ona je osim toga zanimljiva i kao jedno od retkih Tolkinovih dela iz domena fikcije koje je sasvim odvojeno od „tematike Srednje zemlje” – „uz veliki napor” držao ju je odvojenom od njegove izmišljene mitologije (*Pisma*, str. 136). Ipak, postoji nekoliko sličnosti između ove priče i Tolkinovih poznatijih dela, od kojih je najočiglednija ta što je Gil, kao i hobot Bilbo, neobičan i neočekivan junak koji je iz ugodnog života uvučen u neplanirane pustolovine.

Na kraju knjige smo dodali odeljak sa (nipošto iscrpnim) napomenama o Tolkinovim književnim i istorijskim izvorima za *Farmera Gila*, neobične reči i izraze i druge pojedinosti koje su nam se učinile posebno zanimljivim. One su povezane sa brojevima stranica i

nisu obeležene u samom tekstu, tako da oni koji to žele mogu priču i pomoćni materijal da čitaju bez dodatnog prekidanja.

U nastavku samog teksta, prvi put su objavljene najranije napisane (rukopisne) verzije *Farmera Gila* i Tolkinov odbačeni nastavak. Prilikom prepisivanja ovih prvih, doslednosti radi smo izmenili samo nekoliko znakova interpunkcije i na nekoliko mesta veliko slovo. Ali ovo drugo, četiri strane nepovezanih odlomaka i napomena sačuvanih u Biblioteci Bodleani, ispisanih nečitkim rukopisom, zahtevalo je ozbiljniji urednički posao radi lakšeg čitanja.

Kao što je već rečeno, prva verzija *Farmera Gila od Hama* bila je kraća i ne toliko razrađena kao objavljena knjiga. Međutim, kao i *Roverandom*, veoma je zanimljiva kao primer priče u formi u kojoj ju je Tolkin pričao svojoj deci, ili najbliže originalnom obliku što sada možemo da naslutimo. Ona takođe nudi i korisno poređenje sa završnim tekstom, s kojim se može meriti razvoj priče od njenog nastanka do objavljivanja.

Nezavršeni nastavak *Farmera Gila* isto tako baca svetlo na tok pripovedanja i zanimljiv je naravno zbog elemenata radnje i likova. Rukopis je, nažalost, neobiman. Čak i u ovom prvobitnom obliku on obećava priču živahnu poput *Farmera Gila*, kao i obilje humora i aluzija. Tolkin je najpre nameravao da novu priču smesti u vreme nakon Gilove smrti, kada je njegov sin Džordž nasledio presto Malog kraljevstva. Nakon nekoliko rečenica se predomislio, možda zato što nije

mogao da smisli zanimljivu priču o *kralju* Džordžu; međutim, odmah se odlučio za drugačiji pristup, gde je Gil još uvek živ, dok se priča bavila *princom* Džordžom, koji se od priprostog momka izobražava u časnog monarha. Početak je vrlo nesređen, napisan na brzinu i sa mnogo ispravki, iako predstavlja smisleni celinu. Nažalost, prekida se usred rečenice, nakon samo dve stranice, ali iza toga sledi nacrt ostatka priče na dve stranice.

Dvadeset četvrtog jula 1938. Tolkin je u pismu upućenom izdavaču *Alenu i Anvinu* pomenuo „dve-tri druge priče”, još nenapisane, koje je izdavač onda tražio kako bi bile objavljene s *Farmerom Gilom od Hama* (*Pisma*, str. 39). Trideset prvog avgusta 1938. ponovo piše da je „isplanirao nastavak” (*Pisma*, str. 40). Moguće je da je posao na nastavku, o kome postoje beleške, završen između ova dva pisma. U kasnijoj prepisci, Tolkin nastavlja da se osvrće na još priča u istom stilu, kao i na nastavak, započet ali nedovršen, „avanture princa Džordža (farmerovog sina) i debelog momka Suovetaurilija (narodski Suet), i Bitka kod Otmura” (10. februar 1939; *Pisma*, str. 43). Nakon što su *Alen i Anvin* odlučili da *Farmera Gila* objave bez pratećih priča, planirani nastavak je odložen u stranu, mada ne i zaboravljen. Tolkin prepredeno aludira na njega u objavljenom predgovoru (str. 35) kao da on zaista postoji, fragment iz drevnih vremena. Zapravo je i ostao samo kao fragment, pošto Tolkin nije uspeo da ponovo oživi inspiraciju iz koje je nastala njegova originalna priča o Malom kraljevstvu.

Voleli bismo da zahvalimo na pomoći i savetima prilikom stvaranja ove knjige Džonu, Prisili, Džoani, a posebno Kristoferu Tolkinu; Čarlsu B. Elstonu, arhivaru Market univerziteta i njegovom osoblju; Kolin Haris iz Odeljenja zapadnih rukopisa Biblioteke Bodleane; Džoani Parker, bibliotekarki Vuster koledža, u Oksfordu; osoblju biblioteke Vilijams koledža (Vilijamstaun, u Masačusetsu); Dejvidu Bronu i Krisu Smitu iz *Harper Kolinsa*; Polin Bejns; Čarlsu Fugui; Karlu Hosteteru; Rajneru Anvinu i Johanu Vanhekeu. Zahvalnost dugujemo i autorima čije nam je pisanje o *Farmeru Gilu od Hama* bilo od izuzetne pomoći, posebno Džejn Čens, Dejvidu Duganu, Brin Dansajr, Polu H. Koheru, Dilanu Pjuu, Džonu D. Rejtlifu, pokojnom Taumu Santonskom i Tomu Šipiju.

Kristina Skal
Vejn G. Hamond
Mart 1999.